

UNIVERSITY OF LJUBLJANA | UNIVERZA V LJUBLJANI
FACULTY OF NATURAL SCIENCES | NARAVOSLOVNOTEHNIŠKA FAKULTETA
AND ENGINEERING | ODDELEK ZA TEKSTILSTVO
DEPARTMENT OF TEXTILES

SEMINAR

KNJIGA PRIHODNOSTI

Mentor: pred. Gorazd Golob

Avtor: Jure Kavčič
Iva Renčelj

Ljubljana, maj 2004

Kazalo

UVOD.....	3
1. ZGODOVINA KNJIGE.....	4
1.1 OD GLINENIH PLOŠČIC DO PAPIRJA.....	4
1.1.1 Ploščice iz žgane gline.....	4
1.1.2 Ostrakoni.....	4
1.1.3 Povoščene ploščice.....	5
1.1.4 Drevesna skorja in deščice.....	5
1.1.5 Tablice iz različnih kovin.....	6
1.1.6 Tekstil.....	6
1.1.7 Palmovo listje in listje drugih rastlin.....	6
1.1.8 Papirus.....	7
1.1.9 Pergament.....	7
1.1.10 Papir.....	8
1.2 OD STILUSA DO PISALNEGA STROJA.....	9
1.2.1 Stilusi.....	9
1.2.2 Čopiči ali krtačice.....	10
1.2.3 Kalamus.....	10
1.2.4 Ptičja peresa.....	10
1.2.5 Jeklena peresa.....	11
1.2.6 Nalivna peresa.....	11
1.2.7 Svinčnik.....	12
1.2.8 Pisalni stroj.....	12
1.3 OD PEČATA DO IZUMA TISKARSTVA.....	13
2. KNJIGA DANES IN JUTRI.....	17
2.1 ELEKTRONSKO ZALOŽNIŠTVO.....	17
2.2 ELEKTRONSKA KNJIGA.....	19
2.2.1 Avtorske pravice.....	21
2.2.2 Prednosti in slabosti elektronske knjige.....	21
2.3 PRINT ON DEMAND.....	22
2.4 PRIHODNOST KNJIGE.....	23
3. POVZETEK.....	26
4. VIRI IN LITERATURA.....	27

Uvod

Knjiga je "večje število trdno sešitih tiskanih listov" (SSKJ, 1998, str.406), torej predmet, sestavljen iz listov in strani, branih znotraj ene vezave ali enih platnic. To je knjiga v običajnem pomenu. Vsiljuje nekatere geste: lahko jo položimo ali držimo, lahko jo beremo pozorno ali pa jo zgolj preletimo, prelistamo ali konzultiramo. Toda tudi svitek iz časa antike je bil knjiga in vendar so bili njegova materialna oblika, organizacija in razmerje bralca do besedila, ki ga svitek nosi, radikalno drugačni, kajti svitek nima ne kazala, ne listamo ga in zahteva od bralca vso mobilizacijo, saj ga mora držati z obema rokama, če ga hoče brati.

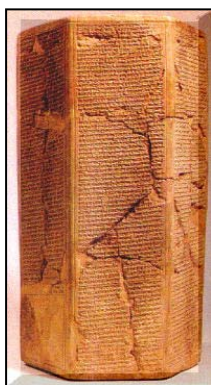
Pri opisovanju knjige prihodnosti je potrebno za razumevanje sedanjosti in predvidenje prihodnosti najprej razumeti preteklost. Tako se v prvem razdelku najprej posvečava sami zgodovini knjige. Kdaj pa se je pojavila prva knjiga in kakšna bi bila definicija prve knjige? Ali so to bili antični svitki ali mogoče glinene ploščice izpred pet tisoč leti? Midva sva si izbrala za začetek knjige z glinene plošče. Čeprav je šele z Gutenbergom nastala današnji knjigi najbolj podobna knjiga, je potrebno razumeti da je ta izum posledica dolgoletnega delovanja, ki se razteza čez celotno zgodovino knjige. Nato pa sva se poglobila še v samo knjigo prihodnosti, ovrednotila trenutno stanje in domneve za prihodnost.

1. Zgodovina knjige

1.1 Od glinenih ploščic do papirja

1.1.1 Ploščice iz žgane gline

Ker je bilo klesanje v kamen sila utrudljivo in zamudno delo in je bilo kamnite plošče zelo težko prenašati, so ljudje sčasoma, nekako pred pet tisoč leti prišli na misel, da bi pisali na ploščicah, ki so jih izdelovali iz mehke gline, jih posušili na soncu, potlej pa žgali v posebnih pečeh. To so delali tako, kakor so že zdavnaj poprej krasili in žgali svojo posodo iz ilovice. Takšne lončene ploščice so bile za naše predstave in pojme prav presenetljivo majhne in daleč od tega, da bi bile podobne, kakor so to v literaturi večkrat navaja, popisanim opekam. Njihova oblika je bila v najstarejših časih zvečine kvadratasta in pravokotna. Iz novejših časov so nam znane precej večje plošče, še zanimivejše je, da so iz novejših časov našli tudi precej ploščic v raznih drugih oblikah, med njimi prav nenavadnih, kakor okrogle plošče, konveksne kakor leče, razne prizme s šestimi, osmimi in desetimi stranicami, v obliki sodov, klinov, stožcev in celo nohtov, jeter itd. Določene oblike ploščic so se uporabljale za določen namen, npr. okrogle so bile dokument o zemljiški lasti in za potrebe šole, stožci so se uporabljali za posvetne tekste, ki so jih zazidavali v templje.

Sl. 1. piramidasta ploščica, na njej so s klinopisom popisani pohodi kralja Sanheriba

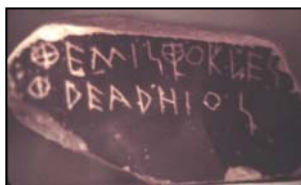

Sl. 2. matematika starega veka, klinopis

1.1.2 Ostrakoni

V stari Grčiji niso pisali po mehki glini, ki bi jo potlej žgali, marveč po črepinjah (razbitinah, koščkih) polomljenih vaz in drugih keramičnih predmetov. To nam je v

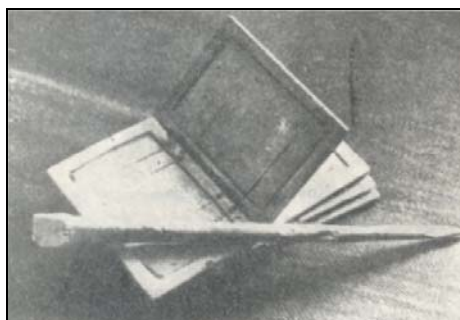
KAVČIČ, J. RENČELJ, I. Knjiga prihodnosti. Seminar. Ljubljana, NTF, 2004 5
glavnem znano iz običaja, ki je vladal v stari Grčiji in ki se je imenoval ostrakizem. Ta ostrakizem je prišel v navado, da se iz mesta ali države preženejo ljudje, ki so po sumljivih poteh hoteli sebe postaviti na oblast in ljudje so z glasovanjem odločali ali naj takega človeka izženejo ali ne. Glasovali so tako, da so napisali na črepinje njegovo ime. Te črepinje so imenovali ostrakoni. Nanje so pisali tako, da so izpraskovali besedilo v površino, ali pa so pisali s kakšno temno tekočo barvo.

Sl. 3. ostrakon iz leta 474 pr. n. š. Na ostrakonu je napisano ime Temistoklej.

1.1.3 Povoščene ploščice

Čeprav so ostrakone tako vesplošno uporabljali, pa so v nekem pogledu bili le za dopolnilno gradivo za postranske potrebe, medtem ko veljajo za pravo pisalno gradivo Grkov in Rimljanov povoščene ploščice. Bile so močno podobne tablicam iz skrilavca. Izdelovali so jih tako: vzeli so kos debelejšje deske, jo izdoblili in jo zalili z raztopljenim voskom. Po tem vosku so pisali podobno kot po mehki glini. Prednost te tehnike je bila, da je bilo ploščice mogoče uporabljati z občasnim popravljanjem, ne samo enkrat temveč velikokrat.

Sl. 4. povoščene tablice iz 2. in 3. stol. pr. n. š.

1.1.4 Drevesna skorja in deščice

Drevesna skorja in lesene ploščice, deščice, so gradivo za pisanje, ki se uporablja, to pač smemo reči, po vsej zemeljski obli, in to že od prastarih časov pa vse do naših dni. Po skorji bukve in drugih vrst dreves so pisali že stari Slovani. Med prvo sv. vojno so nanje

KAVČIČ, J. RENČELJ, I. Knjiga prihodnosti. Seminar. Ljubljana, NTF, 2004 6
pisali tudi vojaki, zaradi pomanjkanja papirja. Na lesene ploščice že stoletja pišejo na bližjem vzhodu. Da bi na takšnih deščicah lažje pisali, so jih ponekod prevlačevali z belo barvo, zvečine s kredo ali mavcem. Obstajajo tudi knjige iz črno pobarvanih desk, po katerih se je pisalo z belo kredo.

Sl. 5. čarovniška knjiga Pustaha na drevesni skorji

1.1.5 Tablice iz različnih kovin

Poleg tablic iz doslej navedenega gradiva so ljudje tu in tam v svoji zgodovini pisali tudi na ploščicah iz različnih kovin, kakor so svinec, bron, zlato, srebro, železo, jeklo, baker in druge. Na bronaste ploščice so se večinoma pisale diplome za zaslužne državljane in zakoni. Predvsem v Grki in Rimljani so pisali tudi na zlate ploščice. Za pisanje pa so se najbolj uporabljale svinčene ploščice, bolje bi bilo reči folije.

1.1.6 Tekstil

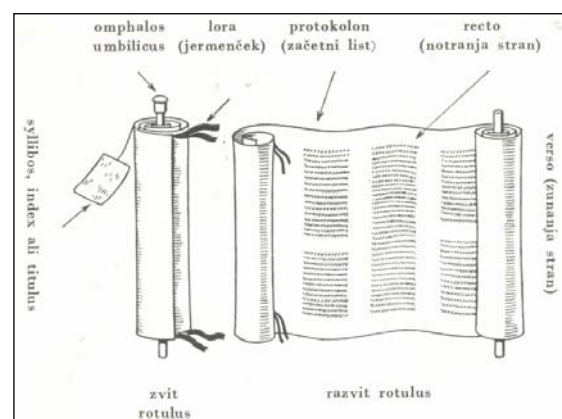
Tudi tekstil so ljudje nekoč uporabljali za pisanje in se to ni čisto izgubilo tudi do danes, zlasti pri Kitajcih, ki še ob slovesnih priložnostih zmeraj pišejo na svilo. V Indiji najdemo tudi knjige iz platna, le te obsegajo tudi 200 strani. Ameriški Indijanci so pisali na bombažnih trakovih, ki so jih premazali s sadro ali lakom. Toda med tkaninami, ki so se rabile za pisalno gradivo, je vsekakor najvažnejše laneno in konopljeno platno.

1.1.7 Palmovo listje in listje drugih rastlin

Ta material za pisanje so predvsem uporabljali v Indiji, vendar se je do danes ohranilo le malo primerkov, kajti tak material ne traja dolgo. Večje in zrele palmove liste so Indijci rezali v pripravne kose, potem pa so jih po posebnem postopku zbelili, naložili, zgladili in po potrebi prepojili z oljem, da so postali elastični, ki so jih kasneje zvezali v lesene platnice. Poleg palmovih listov so uporabljali tudi lotosovo, oljčno in brezovo listje.

1.1.8 Papirus

Papirus so izdelovali posebne rastline iz rodu trstja, ki je raslo v gostih in neprehodnih pragozdovih v močvirskih predelih. Ime papirus izhaja iz besede pa-p-iur, kar bi pomenilo rastlina z Nila. Izdelava materiala za pisanje je potekala približno tako: stržene papirusa so razsekali na zelo tanke in kar se da široke rezine, ki so jih potem lepili s škrobom ali surovim gumijem. Te rezine so polagali eno ob drugo, da so se malenkost prekrivali, nato so rezine prilepili še prečno. Potlej so tak list namakali in ga stolkli in posušili, ter obrezali in premazali z lepilom, da so se zakrile še zadnje špranje med rezinami - trakovi. Za primerjavo; papirus je bil petstokrat dražji od današnjega papirja. Listi papirusa so v dolžino merili tudi do 40 m, zato so jih zvijali v zvitek, na oba konca so pritrdili palico. Ko so brali so list na enem koncu odvijali na drugem pa navijali. Papirus je bil zelo dobro gradivo za pisanje, a kasneje ga je zrinil mnogo boljši in neprimerno cenejši papir, deloma pa še pred tem tudi pergament.

Sl. 6. Papirus

Sl. 7. Papirus v naravi

Sl. 8. Papirusni zvitki

1.1.9 Pergament

Drugi veliki in zelo pomembni poskus odkriti pisalni material je bilo odkritje pergamenta. Ime je dobil po mestu Pergamon. Gre torej za tanke in posebej obdelane kože različnih živali, predvsem ovac, koz, telet in oslov. Pergament je bil zelo fino obdelan in stanjšán, najvažnejše pa je bilo, da se je na njem dalo lepo pisati na obeh straneh. Knjige iz pergamenta so bile težke in velike. Na začetku so iz pergamenta izdelovali trakove ali knjige v obliki zvitkov, kakor so jih poprej delali iz papirusa. Ker se je pergament zaradi

zvijanja zelo uničeval, so ljudje kmalu ugotovili, da ga je bolje zlagati v zvezke. Dragocenejše knjige so bile vezane v raznobarno usnje in žamet, ter okrašene z zlatimi in srebrnimi okraski in dragim kamenjam. Bile so težke in velike in v javnih čitalnicah z verigami priklenjene k steni ali polici. Tudi pergament je bil prav tako kot papirus razmeroma drag.

Sl. 8. pergamentne knjige, 17.stol.

1.1.10 Papir

Pričeli so ga izdelovati na Kitajskem in kmalu je ta material potisnil vse ostale v ozadje. Minister za kmetijstvo Caj Lun je prišel na misel, da je v kamnitem mlinu zdrobil in tako razcepil na vlakna drevesno skorjo, lubje, konopljena stebila, stare cunje in stare ribiške mreže in iz te kaše je s pomočjo apnenega luga in vode naredil zmes za izdelovanje materiala za pisanje. To maso je potem dal na sita, kjer se je iz nje odcedila voda, trdi delci pa so ostali na mrežici. Potem so te liste posušili na soncu jih po sušenju premazali z lepilom, jih poravnali in zgladili z gladilnimi kamni iz slonove kosti. Ko je papir prišel v Evropo, je polagoma izrival pergament, toda čeprav je bil ta stari material zelo drag, je moral papir zdržati še sila dolgotrajen boj, preden se je do kraja uveljavil v delavnicah in na tržišču.

Sl: 9 papir, ki ga poznamo danes

1.2 Od stilusa do pisalnega stroja

Material na katerega so ljudje pisali je bil torej sila različen in se je skozi zgodovino močno spreminjal, tako so se spreminjala tudi orodja s katerimi so pisali na te materiale.

1.2.1 Stilusi

Če odmislimo prste s katerimi so ljudje nekoč pisali po pesku, dleta, osti, primerne kose raznih rudnin, ožgane in pooglenele paličice za časa prazgodovine in se raje pomaknemo v čas ki nam je zapustil oprimerljivejše ostanke, torej v čas začetnih stadijev kitajske pisave, egiptovskih hieroglifov so prvo pomembnejše orodje, ki se pojavi stilusi. To so paličice iz raznih kovin, lesa in kosti z ostro konico, s katerimi so pisali Mezopotamci, stari Grki, Rimljani, Skandinavci in tudi stari Kitajci na različne tablice. Hindujci še dandanes uporabljajo stiluse za pisanje po palmovih listih. Znamenja so s stilusi vrezovali v površino materiala, po katerem so pisali. Najpopolnejše oblike so stilusi dobili v srednjem veku v Italiji, kjer so jih pogosto izdelovali z veliko umetniško spretnostjo.

Sl. 9. leseni stilus

Sl. 10. kovinski stilus

Sl. 11. umetniško obdelan stilus, ki se je uporabljal za pisanje po povoščenih tablic

1.2.2 Čopiči ali krtačice

Z čopiči ali krtačicami so nanašali barvne tekočine na samo površino materiala, torej na usnje, les, papirus itd. Čopiči so bili sprva narejeni iz vlaken stebel, ki pa so se hitro rabila in odpadala, zato so jih zamenjali z bolj zdržno in prožnejšo živalsko dlako. Sprva iz dlake kuncev nato pa tudi drugih živali. Izumili so jih Kitajci, ki so jih ohranili vse do danes.

Sl.12,13 Kitajski čopiči za pisanje

1.2.3 Kalamus

Prednik današnjih kovinskih peres, kalamus, je bil sprva narejen iz cevastih stebel raznih rastlin, v glavnem iz trav in žitnih rastlin. Pomakala so se v obarvano tekočino, da je nekaj ostane v votli cevki in tako se tekočina nanaša na površino materiala.

Sl. 14. leseni kalamus

1.2.4 Ptičja peresa

V srednjem veku so v Evropi prišla v rabo peresa iz repov ali peruti velikih ptičev, predvsem gosi, labodov, puranov, štokelj, krokarjev...Uporabljali so jih vse do konca devetnajstega stoletja, ko so jih spodrinila mnogo praktičnejša jeklena peresa.

Sl. 15. gosje pero

1.2.5 Jeklena peresa

Pisala v obliki majhnih cevčic t.i. kalamusi so kmalu odstopili mesto že opisanim ptičjim peresom, ki pa so se hitro obrabljala. Tako so se pojavila jeklena peresa, pri katerih se ni bilo več potrebno mučiti z prirezovanjem ptičjih peres in se pri tem mazati.

Sl.16. jeklena peresa

1.2.6 Nalivna peresa

Že pri uporabi ptičjih peres se je komu utrnila ideja, da bi prazno cevko pri peresu napolnil s črnilom in peresa ne bi bilo potrebno ves čas pomakati v črnilnik. Ta ideja je tako dobila svojo uresničitvev nekaj stoletij pozneje v obliki nalivnih peres, ki so še dandanes v splošni rabi.

Sl.17. okrašeno nalivno pero

1.2.7 Svinčnik

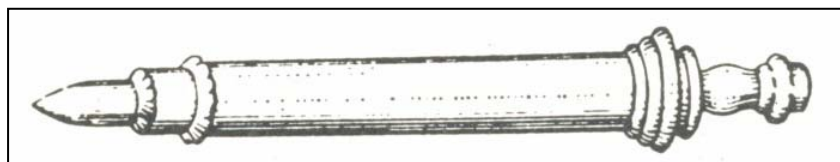
Pisanje in risanje s kredo in različnimi trdnimi barvastimi snovmi so poznali že v paleolitski dobi, vendar pa zametke svinčnika pripisujejo paličicam iz litega železa katere so uporabljali za potegovanje črt po pergamentu pred pisanjem, ki so jih vstavljali v usnjene prevleke, da si ne bi mazali prstov. Šele leta 1564 so Angleži odkrili rudnik grafitu in začeli izdelovati svinčnike, pri katerih je bila grafitna mina vdelana v les. Šele leta 1970 so začeli grafitni prah mešati z glino in iz zmesi napravili jedro za svinčnike – čim več je zmesi gline, tem trši je svinčnik.

Sl.18. prvi rudnik grafitu

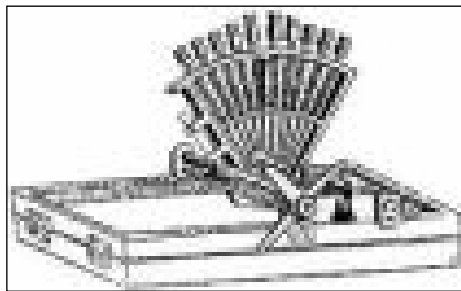
Sl.19. današnji svinčniki

Sl.20. pisalo iz svinca prevlečeno z usnjem

1.2.8 Pisalni stroj

Poglavitni razlog za izum pisalnega stroja je bil ta, da so se večkrat silno mučili z raznimi rokopisi zaradi nečitljivosti. In tako je leta 1714 Anglež Henry Mill prvi patentiral svoj pisalni stroj. Prvi pisalni stroji so bili še zelo nerodni in težki in dokaj nepripravi za prenašanje. Kasneje so začeli izdelovati prenosne pisalne stroje, ki so jih ljudje lahko nosili v aktovkah tudi v malo večjih žepih. Izdelovati so začeli tudi pisalne stroje za note, za razne komplicirane matematične operacije, za slepe, za pisanje v vezane knjige...

Henry Mill
(1714)

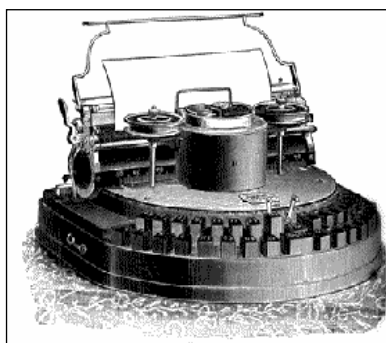
Peter Mitterhofer
(1864)

Malling Hassen
(1865)

Ch. Latham Sholes
(1870)

Hammond
(1880)

National
(1889)

Densmore
(1891)

Sl. 21. Pisalni stroji skozi zgodovino

1.3 Od pečata do izuma tiskarstva

Bistvo tiskarske tehnike sestoji iz treh elementov:

1. odtisovanje večjega števila odtiskov z ene predloge
2. nanašanje barve na neko ploskev s to predlogo
3. črke, iz katerih je sestavljen tekst so premične, se pravi da stoji vsaka črka sama zase, da jo je mogoče uporabljati v različnih kombinacijah in tako sestavljati iz črk različne besede, različna besedila.

Ob upoštevanju tega dejstva je bil prvi element odkrit že v času prastare civilizacije, iz katere so ohranjeni pečatniki:

Sl. 22. Pečatnik

Iz tretjega tisočletja pred našim štetjem se je ohranilo veliko pečatov in njihovih odtiskov iz mezopotamskega območja, narejenih iz gline. Ohranjeni so številni valji z vrezanimi podobami, ki so, če so šli z njimi po mehki glini puščali za seboj sledove.

Sl. 23,24,25. Desna slika prikazuje valj iz žgane gline, prvi dve sliki pa prikazujeta odtis kakršnega so s takšnim valjem naredili.

Žigi z reliefno izbočenimi podobami in pismenkami, narejeni iz kovin in kamenja, so bili močno v rabi tudi v grško – rimski civilizaciji. Tudi na v staroslovanskih grobovih so bile najdene keramične posode z na dnu odtisnjenim žigom. V začetku našega tisočletja pa nastanejo že cele matrice z daljšimi besedili, ki so najverjetneje grškega izvora. Sestavljene so bile iz štiristranične kamnite prizme in na vsaki stranici je bilo v negativu vgravirano besedilo.

Sl. 26. Štiristranična kamnita prizma, ki je služila kot žig

Skozi tok zgodovine se je pojavila potreba po iznajdbi samo dvodimenzionalnih odtiskov. V tem namen so začeli uporabljati barvo, ki so jo v določenih potezah nanašali na podlago – za to so na Daljnem vzhodu uporabljali lesorez in s tem je bil dosežen drugi element tiskanja. Med najstarejšimi spominku tehnike tiskanih lesorezov je tudi nekaj knjig z nekaj stranmi. Na sliki je prikazana najstarejša ohranjena kitajska knjiga, natisnjena z lesenimi ploščami: Diamant - Sutra iz leta 868. ki jo štejejo med prvo tiskano knjigo.

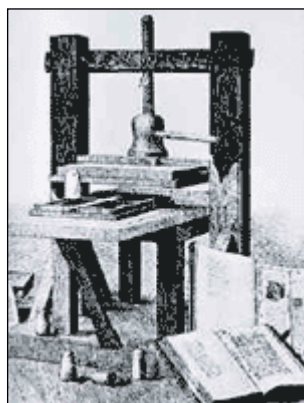
Sl. 27. Diamant Sutra (868)

Tehnika lesorezov se je z budizmom širila po svetu in v 11. stol. prišla tudi v Evropo. Z lesorezi so tiskali tako na papir in platno kakor tudi na stene in pa nenazadnje tudi na igralne karte. Okoli leta 1400 pa so se začela ob slikah pojavljati krajša tiskana besedila, ki so jih do tega časa delali na natisnjene slike z roko. Hkrati s tem so prišli tudi na misel, da so večje število odtiskov povezali v celoto, kar pomeni da so se v evropski zgodovini začeli pojavljati prve tiskane knjige z lesorezi in t.i.blok tisk. Blok tisk je način izrezovanja več slik in teksta skupaj ali samega teksta na eno ploščo za celo knjižno stran. Takšne odtiske je bilo takrat možno delati samo na eno stran saj je barva v celoti pronicala skozi papir. Prikazani sta dve strani iz znanega srednjeveškega seka Ars moriendi, tiskanega leta 1495 z blok tiskom z lesorezi.

Sl. 28,29. Ars moriendi (1495)

Vse te knjige so bile majhne z največ 50 strani, njihova naklada pa je bila za današnje pojme več kot skromna. Kasneje pa so se združili vsi trije elementi tiskarske tehnike. Uporabljati so namreč začeli premične črke. V nasprotju s prejšnjimi lesorezi, pri katerih je bilo potrebno v desko izrezati vsako posamezno črko in jih potem, ko so z njimi odtisnili potrebno število primerkov ni bilo mogoče uporabljati za nič drugega kakor za ogenj, so premična znamenja lahko ločili in jih vnovič uporabili ter iz njih na novo sestavili nova besedila. Ideja se je sprva porodila na Kitajskem, velik razcvet pa je doživela v Evropi v času humanizma, ko so se začele pojavljati potrebe po večji produkciji knjig. Sprva so uporabljali lesene pomične črke, ker pa je bil material premalo odporen so sčasoma začeli uporabljati kovinske premične črke. Vprašanje kdo je v Evropi prvi uporabil kovinske črke še dandanes buri duhove, na splošno sicer velja, da je prve uporabil Gutenberg, vendar pa obstaja cela vrsta resnih dokazov, ki govori o nasprotnem. Dokler ne bodo odkrili novih dokazov, bo nemogoče ugotoviti kdo je v Evropi prvi uporabil premične kovinske črke. Vendar pa danes tudi ne moremo povedati kdo je iznašel recimo radio in televizijo, ker se zavedamo, da sta ti dve iznajdbi dejansko dosežka mnogih delovnih ljudi. Tako je bilo prav gotovo tudi s kovinskimi premičnimi črkami, ki veljajo za iznajdbo tiskarske umetnosti. Vendar pa bomo privzeli da je bil izumitelj Gutenberg saj je tako splošno znano.

Sl. 30. Okrašena stran iz Gutenbergove Biblije

Sl. 31,32. Gutenbergova tiskarna

Po navadi tistega časa je moral vsak pomočnik, ki je vstopil v Gutenbergovo in kasneje v Fust-Schofferjevo tiskarno, najprej priseči, da bo kot največjo skrivnost skrival vse, česar se bo naučil in videl in da ne bo zapustil delavnice, kar je sodilo med poslovno moralo tistega časa. Zaradi nesreče ki je doletela mesto Mainz pa so se prebivalci razbežali in se

razkropili po svetu ter s tem širili tiskarstvo po Evropi in celem svetu. Tisk je prišel tudi na slovenska tla, kjer je Trubar leta 1550 izdal prvo natisnjeno slovensko knjigo.

Sl. 33. Trubarjev Katekizem (1550)

Z premičnimi črkami je torej dejansko nastala današnji knjigi najbolj podobna knjiga. Ob izpopolnjevanju tiskarske tehnike, so številni novi izumitelji odkrili nove metode dela, nove stroje, vpeljali neštete majhne in velike izpopolnitve ter nove kemijske in fotografske postopke in nenazadnje tudi digitalni tisk ter tako pripeljali tiskarsko tehniko do tiste popolnosti, ki jo je dosegla v našem času in brez katere si današnjega življenja niti misliti ni več mogoče.

2. Knjiga danes in jutri

2.1 Elektronsko založništvo

S pojavom elektronskega založništva so se odprle nove možnosti oz. načini prenosa informacij. Elektronske revije so se pojavile že takoj na začetku 90-ih let, elektronske knjige pa okrog leta 1996. Teksti člankov dosegljivi z on-line storitvami so bili na začetku le v tekstovni obliki, z razvojem interneta in svetovnega spleta pa je bil kasneje omogočen tudi prenos slik, večpredstavnost in interaktivnost. Definicija elektronskega založništva bi bila slednja: elektronsko založništvo je objavljjanje, izdajanje in diseminacija informacij v elektronski obliki, posebno z uporabo CD-romov ter mrežnih povezav. Z uvedbo računalnikov v založbe se je zmanjšal čas priprave rokopisov. Založbe so začele prevzemati izvirne rokopise in prevode na disketah. Na njih lahko sedaj opravijo lekturo ter kolikor hočejo korektur in jim jih ni potrebno odnašati v tiskarno ter čakati, da stavci vnesejo tisto, kar so lektorji popravili.

DOBRE STRANI ELEKTRONSKEGA ZALOŽNIŠTVA:

- ☞ omogoča različne možnosti iskanja podatkov na različnih elektronskih proizvodih
- ☞ omogoča hitre, točne in aktualne informacije
- ☞ možno je hitreje in ceneje kot v tiskani knjigi ažurirati informacije
- ☞ ljudem omogoča, da se z uporabo elektronskih proizvodov informirajo, izobražujejo ter se pri tem zabavajo

SLABE STRANI ELEKTRONSKEGA ZALOŽNIŠTVA:

- ☞ založniki ne morejo svojih tiskanih knjig na preprost način spremeniti v elektronske
- ☞ večina tradicionalnih založnikov nima avtorskih pravic za dodatne elemente (glasba, film, video, preglednice, tabele, zemljevidi, računalniške animacije...) ali pa ima težave z pridobivanjem le teh
- ☞ močan problem predstavlja problem uporabe avtorskih del, zlasti pri tistih elektronskih proizvodih, ki jih je mogoče prenašati iz računalnika v računalnik.
- ☞ trenutno najbolj razširjen jezik elektronskega založništva je angleščina
- ☞ odločitev za elektronsko založništvo pomeni tudi dodatno investiranje denarja

Trend založništva v EU kaže, da so elektronske oblike konkurenca predvsem revijam in časopisom, medtem ko pri knjigi ne gre za konkurenco (oziroma to velja le za izrazito majhen del, denimo slovarje, leksikone itd.), temveč za dopolnjevanje in posledično za nove možnosti.

Digitalna tehnologija torej hitro spreminja način produciranja, publiciranja in distribucije knjig. Online publiciranje je postala atraktivna alternativa visokim stroškom konvencionalnega tiska, saj pisateljem olajša pot do tega, da postane njihovo delo natisnjeno. Obstajata dva osnovna načina:

- ☞ elektronske knjige, pri katerih pisateljevo delo dobi obliko dokumenta, katerega lahko ljudje kupijo preko interneta.
- ☞ POD – print on demand – tiskanje na zahtevo

2.2 Elektronska knjiga

Za elektronske knjige obstaja več izrazov: e-knjige, virtualne knjige, digitalne knjige ali on-line knjige. Elektronska knjiga je v elektronski obliki shranjena knjiga, članek ali kak drug dokument, ki jo lahko beremo na zaslonu. Izgled e-knjig na zaslonu je zelo podoben pravemu izgledu papirja na katerega je knjiga napisana. Vse delujejo po istem principu. Uporabnik izbere knjigo na internetu in jo plača s kreditno kartico. Ko je nakup opravljen se knjigo elektronsko pošlje na strankin osebni računalnik. Kupec potem prenese tekst v e-knjigo. Sedaj je uporabnik pripravljen za branje svoje elektronske knjige.

Vendar pa je knjiga z nekaj sto stranmi lahko kar zajeten kos branja in si je kar težko predstavljati, da bi jo prebrali sede za računalniškim monitorjem. Tako ali tako že pri branju knjige, zleknjeni v postelji ali pa recimo na ležalniku večkrat zamenjamo položaje branja saj se kljub temu, da je knjiga lahko izjemno napeta, naše telo upira vedno enaki poziciji. Za računalniškim monitorjem pa je zadeva še toliko bolj zahtevna. Uporaba žepnega računalnika bi bila že bolj primerna, saj se po nastavitvi ustrezne velikosti in oblike pisave ter barve črk in kontrastnega ozadja ob branju prikažejo celo nekatere prednosti, recimo ta, da se ga lahko drži v eni roki, saj je manjši od papirnate knjige. Z roko v kateri se ga drži se lahko tudi lista in ker je dovolj le pritisk na gumb je listanje hitro. To je še posebej primerno ko zapiha kakšen veterc ob morju, ki nam rad ponagaja z obračanjem strani. Stran je manjša in lahko vse besedilo zaobjamemo z enim samim pogledom, kar pomeni da nam ob branju ni potrebno z očmi slediti besedilu. Pri hitrem branju je to lahko velika prednost. Izkaže se tudi, da lahko zaradi osvetljenega zaslona e-knjigo udobno beremo tudi v temi, kar je, ko želi kdo poleg nas spati, pomembna prednost, ki pa po drugi strani ni dobra za zdravje naše oči.

Z opisovanjem vseh vrst bralnikov, s katerimi lahko beremo e-knjige, se ne bova ukvarjala, saj je za to področje izdelana druga seminarska naloga, z naslovom: e-knjige. Naštela bi le lastnosti, katere naj bi ponazarjale napravo za prebiranje e - knjige, h kateri stremijo nove tehnologije. Naprava bo morala biti:

- ☞ tanka
- ☞ lahka
- ☞ zaslon primerljiv z velikostjo klasične knjige
- ☞ barvni zaslon

- ☞ zelo visoka ločljivost
- ☞ zagotavlja dobro berljivost tudi pod sončno svetlobo, kjer je kontrastno razmerje drugačno
- ☞ bogata s pomnilnikom
- ☞ energijsko nezahtevna (1 set baterij za nekaj tednov)
- ☞ cenovno ugodna

Rešitve se torej vidijo v tehnološkem napredku. Elektronski papir, gibljivi zasloni in tablični računalniki naj bi branje E-knjig toliko poenostavili, da bi do izraza prišle njihove prednosti, kot na primer nižja cena ali pa interaktivnost in večpredstavnost. Cilj h kateremu težijo vsi, ki vidijo elektronsko knjigo kot knjigo prihodnosti je torej vsekakor zaslon, videti kot list papirja. Do takrat pa je edina možnost za uspeh elektronskih knjig zanimiva vsebina in nizka cena. Če bi bilo sočasno s papirnato izdajo najnovejše uspešnice možno kupiti elektronsko za recimo četrtno ali petino cene prav gotovo ne bi bilo malo tistih, ki bi se zanjo odločili. Prvo bi verjetno kupili iz radovednosti in ko bi jo recimo z žepnim računalnikom prebrali, bi se znebili predsodkov o njih in kupili verjetno še kakšno.

E-knjiga je tako za nekatere velika prednost, za druge ne. Mnogi jo podpirajo, ker je nekoliko enostavnejša za prebiranje, potrebno je samo klikanje z miško, a nasprotniki še vedno zagovarjajo knjigo, kot natiskan ali popisan papir, na eni strani zlepljen ali zvezan v neko celoto, primeren da ga vzamete v roke in prebirate.

Na pomembni preizkušnji so tudi založniki, ki kot se zdi, že tako ne vedo, kaj naj si mislijo o e-knjigah. Po eni strani se jim zdi da bi utegnile pomeniti nov vir zaslužka, po drugi strani pa jih je strah, da bodo, če se bodo uveljavile, postali nepotreben vmesni člen med pisateljem in bralci. Strah jih je tudi internetnega piratstva. Če lahko na internetu dobimo elektronske različice mnogih knjig, ki sploh niso izšle, kar pomeni da si je nekdo vzel čas in se je lotil z optičnim bralnikom in recimo programom za prepoznavanje besedila, kaj bi šele bilo če bi te knjige izšle. Nekateri založniki sicer že izdajajo elektronske knjige, katerih cena pa ni bistveno nižja od običajnih mehko vezanih papirnatih izdaj.

2.2.1 Avtorske pravice

Kršenje avtorskih pravic na elektronskih medijih, imenovano kot elektronsko kopiranje, razumemo kot hranjenje, razpolaganje, razpečevanje, manipulacijo ali reprodukcijo avtorskih del v strojno čitljivi obliki. S pojavom novih tehnologij je prišlo do hitrejšega in lažjega reproduciranja in manipulacije z avtorskimi deli:

- ☞ digitalno kopiranje je hitro, enostavno in kvalitetno
- ☞ digitalizacija omogoča hrambo ogromnih količin podatkov na majhnem prostoru.
- ☞ z digitalizacijo je možno najrazličnejše kategorije avtorskih del predelovati, izmenjavati, kombinirati, združevati, razdruževati, torej z njimi manipulirati v nedogled in jih nato pod drugim imenom in v drugi obliki objaviti
- ☞ digitalizirana avtorska dela je mogoče s pomočjo kabelskih omrežij poljubno, hitro in poceni transportirati na katerikoli konec sveta.

2.2.2 Prednosti in slabosti elektronske knjige

PREDNOST E-KNJIG V PRIHODNOSTI JE LAHKO ZELO VELIKA:

- ☞ s pomočjo iskalnika lahko iščemo besede, fraze ne samo po eni knjigi temveč po večjem številu knjig, kar je pri klasični knjigi nemogoče
- ☞ vključuje večpredstavnost
- ☞ omogoča prikrojevanje – lahko spreminjamo velikost pisave
- ☞ nekateri bralniki že omogočajo beležke, kar je pomemben koncept, saj se ljudje drugače težko ločijo od klasičnih knjig.
- ☞ povezljivost – na potovanjih dobimo želeno informacijo
- ☞ ekološki razlogi – za e-knjigo ni potrebno posekati drevesa
- ☞ e-knjige so na voljo takoj, ko izidejo. Ko neka založba na drugem koncu sveta izda knjigo, jo lahko že v nekaj minutah prenesemo v svoj bralnik in beremo. E-knjige lahko tudi posodabljam.
- ☞ dostopne so nam 24 ur na dan, nismo vezani na delovni čas knjižnice in knjigarn
- ☞ možnosti za prenos velike količine podatkov majhni, lahki in prenosni napravi je lahko ekstremno koristna. Tudi cenovno je lahko precej ugodno.
- ☞ Dandanes so stroški knjige veliki predvsem zaradi materiala - papir, vezave in reklamiranja. Če bi bilo knjige mogoče pošiljati in prodajati prek svetovnega spleta, bi bilo to za knjigarne precej ceneje.
- ☞ prihranek na prostoru.

- ☞ enostavnejša zastopnost avtorjev. Nemalokrat založbe zavrnejo knjigo, ki jo želijo avtorji izdati.

VENDAR PA IMAJO E-KNJIGE TUDI DOLOČENE POMANJKLJIVOSTI:

- ☞ slabša ločljivost
- ☞ manjša izbira
- ☞ npr. če nam pade na tla, se lahko poškoduje in ni več berljiva
- ☞ potrebujemo modem, telefonski priključek,
- ☞ če ni elektrike, ne moremo prenašati knjige iz interneta
- ☞ cena je dokaj visoka, s tem da je potrebno kupiti tudi bralnik, s katerim bomo brali naše e-knjige
- ☞ škodljiv vpliv sevanja z ekrana na organizem...

2.3 Print on demand

Po vsej verjetnosti pa bo knjiga prihodnosti zacvetela tudi v tisku na zahtevo oz. print on demand, kakor se ta tehnologija imenuje v angleščini..

Predstavljajte si, da pridete v knjigarno in naročite knjigo, ki se že dolgo časa ne tiska več. Med čakanjem, da vam knjigo sprintajo in povežejo popijete kakšno kavico v sosednji kavarni in kmalu je vaša knjiga nared. Za knjigarne ta ideja predstavlja prednost za tiste knjige, po katerih sicer je nekaj povpraševanja vendar ne dovolj, da bi si lahko privoščili ponovno tiskanje nekaj tisoč kopij, ki jih je potrebnih za offsetni tisk. in zato porabijo manj prostora v skladiščih poleg tega pa je zadeva tudi cenejša. Tudi založbam ta tehnologija pride v poštev saj jim je enostavneje naročiti neki lokalni tiskarni, da jim natisne knjige, kakor pa pošiljati že natiskane knjige, recimo v Avstralijo, kar doprinese kar nekaj stroškov za prevoz.

2.4 Prihodnost knjige

Do začetka 20.stol. je prišlo do mnogih iznajdb, od tiska do telegrafa, telefona in filma. V sredini 20. stoletja so bili razviti že magnetofon, radio, televizija, internet. In nazadnje smo dobili tudi elektronske publikacije, ki so nedvomno največja revolucija pisane besede od odkritja tiskarskega stroja pred več kot petimi stoletji. Že ob iznajdbi radia in televizije je bilo mnogo napovedi o izumrtju tiskane knjige, vendar do tega ni prišlo. Danes predstavlja resno tekmico tiskani knjigi elektronska knjiga.

S pojavom novih tehnologij in njenih možnosti so se tako pojavila različna mnenja o tem, kaj bo s prihodnostjo tiskane knjige in elektronske knjige. E - knjige bralcem ponujajo nove možnosti, kot so zvok (poslušanje raznih govorov, učenje, izgovorjave...), bogato slikovno gradivo, povezave na druge spletne strani...Microsoft je pred leti napovedal, da bo čez približno 20 let besedilo, tiskano na papirju predstavljalo le 10% vsega objavljenega gradiva.

Michael Rogers v svojem članku pravi, da bodo otroci presenečeni med tem ko se bodo učili, kako so včasih izdelovali knjige. Gojimo cele gozdove, jih posekamo, sploščimo, prekrijemo z tiskarsko barvo, spnemo, jih vložimo v kartonske škatle in jih potem prevažamo s tovornjaki. Otroci ne bodo presenečeni nad tem, kako smo bili primitivni, temveč nad tem, da smo bili tako premožni. Današnje publiciranje je grozljivo potraten način za transport.

Nekateri strokovnjaki so mnenja, da se končuje obdobje papirja in se začne obdobje, v katerem bo vedno več informacij v elektronski obliki, zlasti na strokovnem in znanstvenem področju. Dandanes tako obstaja veliko strahov, da bo digitalna tehnologija pokončala tiskano besedo. »Ceci tuera cela« je citat iz Notredamskega Zvonarja, pisatelja Victorja Huga, ki ga zelo radi uporabljajo posamezniki, ki predvidevajo takšno črno prihodnost tiskane besede. Naddiakon Frollo namreč s temi besedami primerja knjigo s staro katedralo, misleč kako bo knjiga izpodrinila katedralo, torej kako bo abeceda izpodrinila slike. Danes s tem citatom mislijo na računalnik ki bo izpodrinil knjigo.

V primeru, da bi konvencionalna knjiga izumrla, obstaja tudi veliko tveganje nove »nepismenosti«, ki ni več opredeljena z nezmožnostjo branja in pisanja, temveč z nezmožnostjo dostopa do novih oblik – ki še zdaleč niso zastonj.

Včasih si se lahko učil tujega jezika le iz knjige. Danes se otroci učijo tuje jezike z poslušanjem kaset in z gledanjem filmov v tujih jezikih. Primer takšnega gradiva lahko vidimo na slednjem letaku:

Znanje še nikoli ni bilo tako ... zabavno!

S sijajnimi multimedijskimi ploščami CD-ROM ter elektronskimi enciklopedijami se današnjemu mlademu rodu ponuja možnost učenja, ne da bi se tega sploh zavedali. Odkrivajo lahko nova prostranstva doslej neznanega sveta, si živo predstavljajo delovanje naravnih zakonov in človekovih izumov – ter se pri tem prav prijetno zabavajo!

S priročniki na ploščah CD-ROM lahko otroci med igro pridobivajo dragoceno znanje, ne da bi se posebej naprezali. Tovrstne plošče so sodobnejša, mikavnejša in zanimivejša učna sredstva oziroma pripomočki, ki imajo vrsto prednosti pred tradicionalnimi učbeniki in delovnimi zvezki.

Ta sijajna učna sredstva je pripravila ugledna britanska založba *Dorling Kindersley*, ki je v svetovnem merilu na prvem mestu pri izdajanju poučnih in vzgojnih multimedijskih pripomočkov.

Sl. 34. Letak DZS

Prav tako je tudi recimo z učenjem geografije. Naši starši so se geografijo lahko učili samo iz knjig in učbenikov, dandanes vse te informacije absorbiramo iz filmov in dokumentarnih oddaj in si jih tudi lažje zapomnimo.

Aesop's Fables - Online Exhibit (<http://www.pacificnet.net/~johnr/aesop>) je lepo urejena stran v angleščini, na kateri lahko preberemo 654 zgodb, dosti jih lahko tudi poslušamo, zbirka pa se zadnje čase širi tudi bolj na splošno. Dodali so 127 pravljic Hans Christiana Andersena, napovedujejo pa še 209 pripovedk bratov Grimm.

Posledica teh novosti, bo verjetno, da bo lastnost biti načitan, kar pomeni da si pridobil razgledanost in izobrazbo z branjem knjig, zamenjala lastnost biti 'nagledan' ali biti 'naposlušan'. Kar hočeva povedati je, da danes kdor ne bere knjig in zato velja za nenačitanega ni nujno nerazgledan.

Narodnostne bralne navade po vsem svetu se spreminjajo z udorom močnega efekta popularnosti e-knjige. Država kot je Kitajska ima bogato zgodovino, glede tiskane knjige, zato poudarja branje tiskanih knjig in zaupanje vanje. Kakorkoli, situacija se spreminja, mladi ljudje presedijo vse več časa za računalnikom, kot pa za knjigami. Po nekih raziskavah je približno 90% ljudi, ki uporabljajo internet starih pod 35 let, torej je za njih branje knjig na računalniku čisto normalno, sprejemljivo dejstvo.

Na Kitajskem je iz leta v leto, za kar 15% več uporabnikov e-knjige, kar po eni strani za tako tradicionalno državo predstavlja problem, glede na vse manjše prebiranje običajnih knjig. Vse nižje število bralcev tiskanih knjig, lahko popelje kulturo branja precej proti dnu.

Toda na elektronsko knjigo ne gledajo vsi tako optimistično. Skeptični so predvsem glede bralnikov ki z omejeno vsebino, neustrezno resolucijo zaslona in z različnimi formati za branje e-knjig, ne bodo doživeli upeha na trgu.

Napovedovanje prihodnosti je bilo vedno težko delo, je pa res da smo v času, ko se stvari dramatično razvijajo in spreminjajo, zato moramo najti način da se uspešno prilagajamo novemu razvoju sveta. Ljudje imajo po svetu težje dostopne trgovine z knjigami in knjižnicami npr. Kitajska, zato je izum e-knjig pomagal k boljšemu dostopu knjig po Kitajski.

Prepričana sva, da bodo nove tehnologije povzročile zmanjšano uporabo nekaterih vrst knjig, recimo enciklopedij, slovarjev in imenikov. Že če primerjamo velikost SSKJ v tiskani obliki z velikostjo enega CD-ja, nam kar 1714 strani in celih 3,6 kilogramov tiskane publikacije govori močno v prid digitalnega zapisa. Da ne govoriva o enostavnejšem, predvsem pa hitrejšemu iskanju gesel in pa enostavni nadgradnji knjige. Za novejšo izdajo je potrebno samo prenesti in namestiti kakšno datoteko in stvar je opravljena, pri tiskani publikaciji pa to ni niti približno tako enostavno.

Nekatere knjige pa bodo po najinem mnenju ostale v takšni obliki kot so, predvsem leposlovje. Predvsem zaradi tistih, ki jo želijo prebrati v miru in ne samo zato, da pridobijo informacije temveč tudi zato, da o tem razmišljajo in se poglobijo in pa uživajo ob vonju po starem papirju in obračanju listov. Mogoče bosta prav vonj in njena originalnost preprečila popoln propad knjige. Vendar pa tudi za vonj obstaja rešitev: za majhno ceno bo nekoč mogoče kupiti ekran, ki bo imel vonj po starem papirju.

Tudi midva nekako nisva mogla drugače, kot da si natisneva iz interneta pridobljene članke o knjigi prihodnosti in jih šele potem pozorno pregledava. Čeprav je mogoče to le stvar navade. Je pa res, da si na zaslon ne moreš delati klicajev in opazk in obkrožiti kakšen odstavek. No, dejansko se to lahko naredi vendar praktično pa le ni.

3. Povzetek

Pojavljajo se torej številna razglabljanja o tem, ali bo elektronska knjiga nadomestila ali že nadomešča knjige, revije, časopise. Mogoče. Vendar bo v prihodnjih desetletjih najverjetneje soobstajanje obeh oblik knjige, vsaka s svojimi prednostmi in slabostmi, in treh načinov komuniciranja besedil: rokopisnega pisanja, natisnjene publikacije in numeričnega teksta.

Po najinem mnenju e - knjige nikakor ne morejo nadomestiti 500 - letne tradicije tiskane knjige. Tudi iznajdbi radia in televizije kažeta, da novi načini razširjanja informacij ne izpodrinejo klasičnih medijev. Vsekakor si pa upava trditi, da se bodo v prihodnosti pojavljale e-knjige, na katerih bodo enciklopedije, atlas, slovarji... kajti pri takšnih knjigah podatke, informacije veliko hitreje najdemo v elektronski knjigi, kot pri listanju tiskane knjige.

Svet je vedno in vedno bo težil k boljšemu, uporabnejšemu in tako bo obstalo tisto, kar bo uporabnejše. Ali bi to tiskana knjiga ali elektronska je torej težko z zagotovostjo trditi, iz literarnega vidika pa je vsekakor najpomembneje da bo knjiga kot knjiga v splošnem pomenu besede obstala, v takšni ali drugačni obliki.

4. VIRI IN LITERATURA

1. NUNBERG, G. IN U. ECO: *The future of the book*. Berkley, Los Angeles : University of California Press, 1996
2. KALUNDŽIČ, Z.: *Zgodovina knjige*. Ljubljana : DZS, 1967
3. VODEP, M.: *Diplomska naloga: ali bo tiskana knjiga izumrla*. Ljubljana, 2001
4. CHARTIER, R. (2002). *Preteklost in prihodnost knjige*. V: *Monitor ISH*. 4(2002). Str. 123-130.
5. OAKESHOTT, P. in C. BRADLEY: *The future of the book – The impact of new technologies*. Paris : Unesco, 1982. (Studies on Books and Reading; part 1)
6. GAULT, M.: *The future of the book – The changing role of reading*. Paris : Unesco, 1982. (Studies on Books and Reading; part 2)
7. *THE FUTURE of the book – new technologies in book distribution: the United states experience*. (1984). Paris : Unesco. (Studies on Books and Reading; part 3)
8. KIPPHAN, H.: *Handbook of Print Media*. Springer, Heidelberg : Heildelber, cop. 2001
9. HONDERICH, T. *Has The Book a Future?*. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.ucl.ac.uk/~uctytho/bookafuture.html>
10. AEDY, R. (2003). *The Future of the Book: Print on Demand*. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.abc.net.au/rn/science/buzz/stories/s796887.htm>
11. *What is the Future of the Book in the Digital Era?*. Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.honco.net/9809/roundtable.html>
12. ROSENTHAL, M. (2004). *E – book or Free – book?* Dostopno na spletnem naslovu: <http://www.fonerbooks.com/naming.htm>
13. ECO, U.: *The Future of the Book*. Dostopno na spletnem naslovu: http://www.themodernword.com/eco/eco_future_of_book.html
14. VAKNIN, S. (2002). *The Future of the Book*. Dostopno na spletnem naslovu: [http://12.108.175.91/ebookweb/discuss/msgReader\\$1808](http://12.108.175.91/ebookweb/discuss/msgReader$1808)
15. WILSON, T. (1997). *Electronic publishing and the future of the book*. Dostopno na spletnem naslovu: <http://informationr.net/ir/3-2/paper39.html>
16. *Future of the Booke*. Dostopno na spletnem naslovu: [http://www.futureofthebook.com/stories/storyReader\\$600](http://www.futureofthebook.com/stories/storyReader$600)

17. Is this the book of future? Dostopno na spletnem naslovu:

<http://www.springfieldlibrary.org/gutenberg/future.html>

18. BAUMAN, Z. (2000). Ali ima branje prihodnost?. Dostopno na spletnem naslovu:

<http://www.metelkova.org/gromka/readtext.php?readtext=11>

19. PEČENKO, N. (2002). Kam so šle vse e-knjige?. Dostopno na spletnem naslovu:

<http://www.monitor.si/s.nsf/vse/D7C562D8B2CC3F79C1256C890065B4FF>

20. ROGERS, M.: Oprah, Bill Gates and the future of Books. Dostopno na spletnem

naslovu: <http://stacks.msnbc.com/news/692265.asp?cp1=1>

21. HONEYCUTT, L.: The future of the book. Dostopno na spletnem naslovu:

<http://english.ttu.edu/kairos/2.1/reviews/honeycutt/book.html>

22. LYNCH, C: The Battle to Define the Future of the Book in the Digital World.

Dostopno na spletnem naslovu: http://www.firstmonday.dk/issues/issue6_6/lynch/

23. ORTMAN, M: The future of the book publishing. Dostopno na spletnem naslovu:

<http://www.wiseowlbooks.com/publish/articlefuture.html>

24. VAKNIN, S: The future of the book. Dostopno na spletnem naslovu:

<http://samvak.tripod.com/busiweb36.html>